

УДК 338.43:332.14

Назаркевич Оксана Богданівна

*кандидат економічних наук, науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України»*

Назаркевич Оксана Богдановна

*кандидат экономических наук, научный сотрудник
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего
Национальной академии наук Украины»*

Nazarkevych Oksana

*PhD in Economics, Researcher of Department of Regional Economic Policy
M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-2676-8301*

Карп'як Марія Олександрівна

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України»*

Карпьяк Мария Александровна

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего
Национальной академии наук Украины»*

Karpyak Maria

*PhD in Economics, Researcher of Department of Regional Economic Policy
M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-2892-4806*

Попадинець Назарій Миколайович

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України»*

Попадинец Назарій Николаевич

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего
Национальной академии наук Украины»*

Popadynets Nazariy

*PhD in Economics, Researcher of Department of Regional Economic Policy
M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine
ORCID: 0000-0002-7556-6135*

**ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ¹
ИНКЛЮЗИВНОЕ РАЗВИТИЕ МАЛОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ
ОБЩИНАХ
INCLUSIVE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN
RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES**

***Анотація.** У статті розкрито важливість інклюзивного розвитку малого підприємництва для формування спроможних об'єднаних територіальних громад. Особливого увагу зосереджено на напрямках ефективного використання потенціалу малого підприємництва в сільських територіальних громадах. Визначено динаміку кількості малих аграрних підприємств в Україні. Представлено динаміку рентабельності усіх малих*

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф82/48585.

підприємств України та малих аграрних підприємств за 2010-2018 роки. Обчислено рівняння регресії для рівня рентабельності малих аграрних підприємств та їх кількості. Обрана парна експоненціальна регресія. Оцінені її параметри методом найменших квадратів. Статистична значимість рівняння перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації і критерію Фішера. Встановлено, що кількість малих аграрних підприємств в Україні лише на 6,13% залежить від їх рівня рентабельності. З'ясовано необхідність дослідження впливу природно-кліматичного, економічного, інституційного та соціального чинників на ефективність використання потенціалу малих підприємств в сільських територіальних громадах України. Висвітлено важливість підтримки молодіжного підприємництва у сільській місцевості. Наголошено, що активізація молоді в Україні через формування потужного інституту молодіжного підприємництва є важливим аспектом підвищення рівня національної безпеки, забезпечення сталого розвитку сільських територій й формування спроможних громад. Для ефективного використання потенціалу малого підприємництва в сільських територіальних громадах запропоновано покращення управлінських підходів до підтримки формування малих підприємств на місцевому рівні. Підкреслено важливість стимулювання органами місцевого самоврядування розвиток кооперативних структур через навчальну, правову, фінансову, технічну та інформаційно-консультаційну підтримку. Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф82/48585.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, малі підприємства, об'єднані територіальні громади, аграрне підприємництво.

Аннотація. В статті раскрыто важность инклюзивного развития малого предпринимательства для формирования способных объединенных территориальных общин. Особое внимание сосредоточено на направлениях

эффективного использования потенциала малого предпринимательства в сельских территориальных общинах. Определена динамика количества малых аграрных предприятий в Украине. Представлена динамика рентабельности всех малых предприятий Украины и малых аграрных предприятий по 2010-2018 годы. Вычислено уравнение регрессии для уровня рентабельности малых аграрных предприятий и их количества. Выбранная парная экспоненциальная регрессия. Оценены ее параметры методом наименьших квадратов. Статистическая значимость уравнения проверена с помощью коэффициента детерминации и критерия Фишера. Установлено, что количество малых аграрных предприятий в Украине только на 6,13% зависит от их уровня рентабельности. Выяснено необходимость исследования влияния природно-климатического, экономического, институционального и социального факторов на эффективность использования потенциала малых предприятий в сельских территориальных общинах Украины. Освещены важность поддержки молодежного предпринимательства в сельской местности. Отмечено, что активизация молодежи в Украине через формирование мощного института молодежного предпринимательства является важным аспектом повышения уровня национальной безопасности, обеспечения устойчивого развития сельских территорий и формирование способных общин. Для эффективного использования потенциала малого предпринимательства в сельских территориальных общинах предложено улучшения управленческих подходов к поддержке формирования малых предприятий на местном уровне. Подчеркнута важность стимулирования органами местного самоуправления развитие кооперативных структур через учебную, правовую, финансовую, техническую и информационно-консультационную поддержку. Публикация содержит результаты исследований, проведенных по гранту Президента Украины по конкурсному проекту Ф82 / 48585.

Ключевые слова: инклюзивное развитие, малые предприятия, объединенные территориальные общины, аграрное предпринимательство.

Summary. The importance of inclusive small business development for the formation of profitable united territorial communities is revealed in the article. Particular attention is focused on the effective usage of small business potential in rural territorial communities. The dynamics of quantity of small agricultural enterprises in Ukraine has been determined. It is presented the dynamics of profitability of all activities of small enterprises of Ukraine and small agricultural enterprises from 2010 to 2018. The regression equation for the level of profitability of small agricultural enterprises and their quantity has been calculated. The pairwise exponential regression has been chosen. It has been estimated its least squares parameters. The statistical significance of the equation has been verified using the Fisher's determination coefficient and criterion. It has been discovered that the number of small agricultural enterprises in Ukraine is only 6.13% dependent on their level of profitability. It became clear that it is needed to investigate how natural-climatic, economic, institutional and social factors influence the efficiency of usage of the potential of small enterprises in rural territorial communities of Ukraine. The importance of supporting youth entrepreneurship in rural areas is highlighted. It is emphasized that the increase of Ukrainian youth activity by forming a powerful institute of youth entrepreneurship is an important aspect of improving the level of national security, ensuring the sustainable development of rural territories and the formation of profitable communities. In order to use effectively the potential of small business in rural territorial communities, the improvements in management approaches to the support of formation of small businesses at the local level are suggested. The importance of stimulating the development of cooperative structures through educational, legal, financial, technical and information-

consulting support is emphasized. The publication contains the results of studies conducted by President's of Ukraine grant for competitive projects Ф82 / 48585.

Key words: *inclusive growth, small enterprises, united territorial communities, agricultural entrepreneurship.*

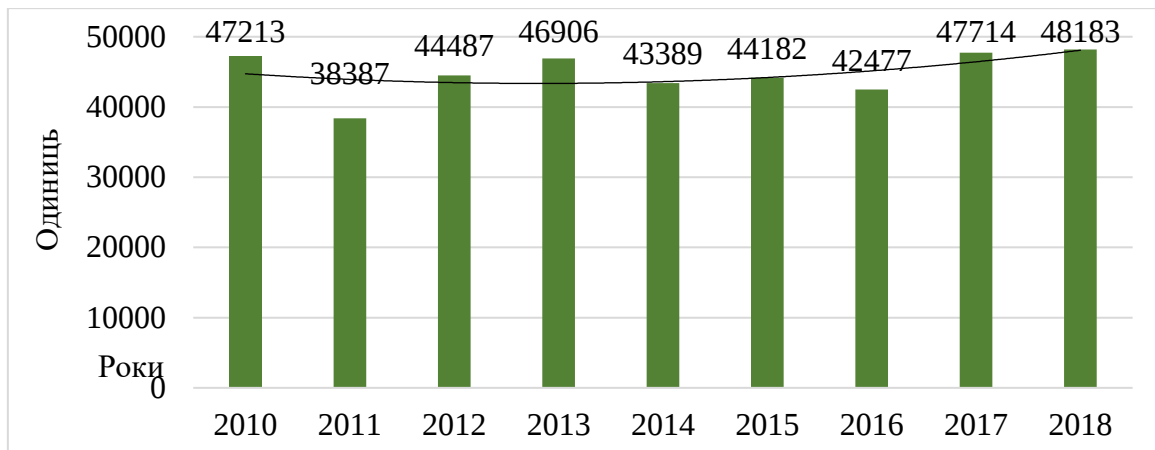
Постановка проблеми. Модель інклюзивного розвитку економіки ставить за мету скорочення нерівності й бідності за рахунок активної участі в економічному житті різних груп населення та розвиток усіх територій й секторів економіки. Зростання рівня безробіття, бідності та міграції населення з сільських громадах, що зумовлено різними соціальними, фінансовими та інфраструктурними обмеженнями, вимагають переорієнтації показників ефективності діяльності на показники інклюзивного зростання, що визначають якість життя населення. Розвиток малого підприємництва є головним чинник економічного зростання, соціального розвитку та екологічної безпеки сільських громад. Залучення органами місцевого самоврядування економічно неактивного населення до підприємницької діяльності є важливим чинником інклюзивного економічного зростання в сільських громадах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми розвитку малого підприємництва на сільських територіях досліджені у наукових працях таких вчених, як В. Бойка О. [1], Ковальчука [4], М. Маліка [5], О. Шпикуляка та інші. В рамках діяльності проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» В. Смаль провела аналітичне дослідження «Інклюзивний розвиток бізнесу: жіноче підприємництво» [2]. Водночас процес децентралізації та реформа місцевого самоврядування в Україні створюють умови для впровадження концептуальних положень інклюзивного розвитку, а відтак необхідність обґрунтування оптимальної моделі підвищення ділової активності у сільських громадах України.

Актуальність теми дослідження. З 2014 р. в Україні активно проводиться децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування. Стратегічним завданням реформування територіальної організації влади є створення належних умов для проживання громадян. У цей час провідними міжнародними інституціями одним із пріоритетів стратегії економічного зростання «Європа-2020» (Europe 2020) визначено інклюзивне зростання. Інклюзивний розвиток передбачає активне включення усіх категорій населення у процеси політичних, економічних, соціальних і екологічних змін. Відповідно пошук ефективних інструментів активізації різних груп населення до господарської діяльності у сільських громадах України є важливим напрямом дослідження.

Мета дослідження. Дослідити концептуальні положення моделі інклюзивного розвитку та визначити ефективні напрями підвищення підприємницької активності у сільських громадах України.

Виклад основного матеріалу. Мале підприємництво - найбільш мобільні до економічних змін суб'єкти господарювання, які забезпечують самозайнятість населення та створюють нові робочі місця. Підтримка розвитку малого підприємництва має бути одним із пріоритетних напрямів діяльності місцевих органів влади. У 2018 р. малі підприємства в Україні становила 95,4% від загальної кількості підприємств. Упродовж 2010-2018 рр. кількість малих підприємств в Україні зменшилася на 17867 одиниць або 5%. За видами економічної діяльності найбільш чисельними є малі аграрні підприємства, чисельність яких за досліджуваний період зросла на 970 одиниць (рис. 1).

**Рис. 1. Динаміка кількості малих аграрних підприємств в Україні за 2010-2018 рр.,
одиниць**

Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики України
[3]

Примітка: дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ, за 2014-2018 роки без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Також у 2010-2018 рр. серед усіх малих підприємств рентабельність операційної та всієї діяльності була найвищою у малих аграрних підприємств. У 2014-2015 рр. рентабельність малих підприємств усіх видів економічної діяльності була збитковою і лише малі аграрні підприємства отримали позитивний результат - 9,8% і 32,4 % відповідно (рис. 2). Для визначення залежності між рівнем рентабельності та кількістю малих аграрних підприємств побудуємо рівняння регресії.

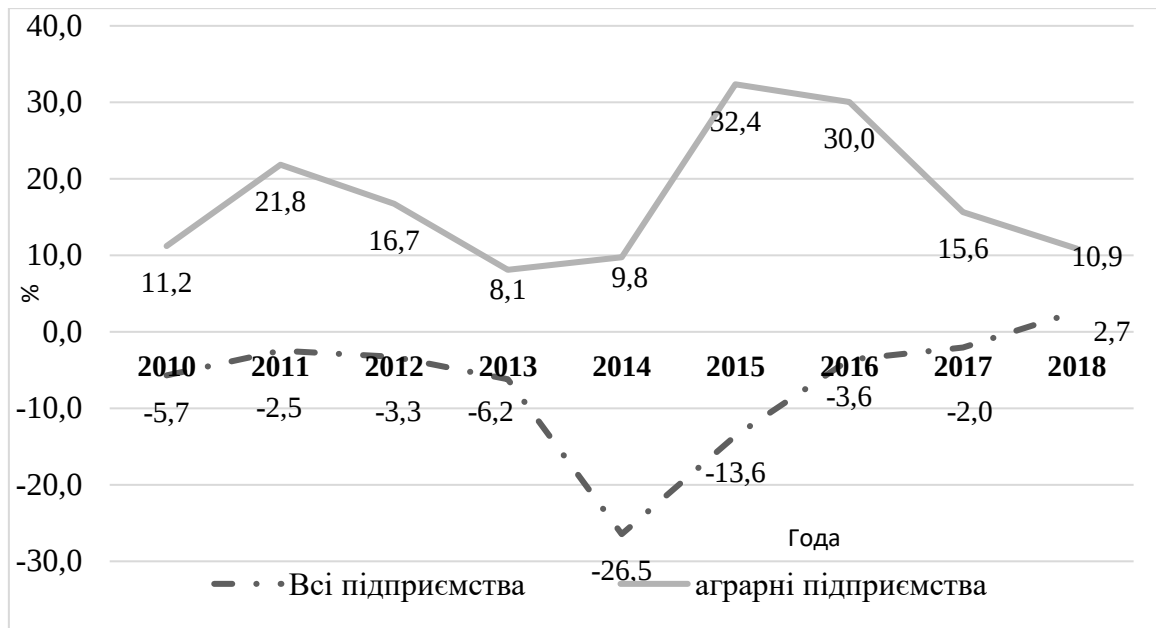

Рис. 2. Динаміка рентабельності усієї діяльності малих підприємств та малих аграрних підприємств в Україні у 2010-2018 рр., % [3]

Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики України [3]

Примітка: за 2014-2018 роки без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Для обчислення рівняння регресії між рівнем рентабельності малих аграрних підприємств (Y) та їх кількістю (X) використаємо експоненційний вид рівняння, який має вигляд: $y = a + e^{bx}$ (1)

Параметри рівняння регресії.

Вибіркове середнє:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{402938}{9} = 44770.889 \quad (2)$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{24.675}{9} = 2.742 \quad (3)$$

$$\overline{xy} = \frac{\sum x_i y_i}{n} = \frac{1101488.48}{9} = 122387.609 \quad (4)$$

Вибіркові дисперсії:

$$S^2(x) = \frac{\sum x_i^2}{n} - \bar{x}^2 = \frac{18119072402}{9} - 44770.889^2 = 8797774.99 \quad (5)$$

$$S^2(y) = \frac{\sum y_i^2}{n} - \bar{y}^2 = \frac{69.07}{9} - 2.742^2 = 0.16 \quad (6)$$

Середньоквадратичне відхилення:

$$S(x) = \sqrt{S^2(x)} = \sqrt{8797774.99} = 2966.104 \quad (7)$$

$$S(y) = \sqrt{S^2(y)} = \sqrt{0.16} = 0.397$$

Коефіцієнт кореляції b можна знайти за формулою, не обчислюючи систему рівнянь безпосередньо:

$$b = \frac{\overline{x \cdot y} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{S^2(x)} = \frac{122387.609 - 44770.889 \cdot 2.742}{8797774.99} = -4.1E-5 \quad (8)$$

$$a = \bar{y} - b \cdot \bar{x} = 2.742 - (-4.1E-5) \cdot 44770.889 = 4.5818$$

Коефіцієнт еластичності.

Середній коефіцієнт еластичності E показує, на скільки відсотків в середньому по сукупності зміниться результат Y від своєї середньої величини при зміні фактора X на 1% від свого середнього значення. Коефіцієнт еластичності визначаємо за формулою:

$$E = \frac{\partial y}{\partial x} \frac{x}{y} = \bar{x} \ln(b) \quad (9)$$

$$E = 44770.889(-4.1E-5) = -1.84$$

У нашому випадку коефіцієнт еластичності є більшим 1. Отже, при зміні X на 1%, Y зміниться більш ніж на 1%. Іншими словами – X істотно впливає на Y .

Індекс детермінації.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_x)^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2} \quad (10)$$

$$R^2 = 1 - \frac{353.79}{376.9} = 0.0613$$

Отже, у 6,13% випадків зміна X призводять до зміни Y. Іншими словами існує низька точність підбору рівняння регресії. Решта 93,87 % змін Y пояснюються чинниками, які не враховані в моделі (а також помилками специфікації). Дані для оцінки якості параметрів регресії представлені у розрахунковій табл. 1.

Таблиця 1

Регресійна модель зв'язків між кількістю малих аграрних підприємств (Y) та рівнем рентабельності (X) в Україні, 2010-2018 рр.

Роки	X (кількість малих аграрних підприємств, одн.)	Y (рівень рентабельності, %)	Y(X)	$(Y_i - Y_{cp})^2$	$(Y - Y(X))^2$
2010	47213	16.3	14.032	0.198	5.143
2011	38387	18	20.168	1.576	4.7
2012	44487	15.6	15.696	1.31	0.00916
2013	46906	8	14.21	76.465	38.568
2014	43389	8.9	16.42	61.535	56.554
2015	44182	29.5	15.894	162.704	185.131
2016	42477	24.7	17.047	63.291	58.562
2017	47714	16	13.746	0.554	5.08
2010	48183	13.7	13.484	9.269	0.0468
2011	402938	150.7	140.697	376.902	353.795

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України

[3]

Довірчий інтервал для коефіцієнтів рівняння регресії.

Визначимо довірчі інтервали коефіцієнтів регресії, які з надійністю 95% будуть наступними: $(b - t_{кріт} S_b; b + t_{кріт} S_b)$

$$(-4.1E-5 - 2.365 * 0.000799; -4.1E-5 + 2.365 * 0.000799)$$

$$(-0.00193; 0.00185)$$

З імовірністю 95% можна стверджувати, що значення даного параметра перебуватиме в знайденому інтервалі.

$$(a - t_{кріт} S_a; a + t_{кріт} S_a)$$

$$(4.582 - 2.365 * 35.848; 4.582 + 2.365 * 35.848)$$

$$(-80.199; 89.362)$$

Так як точка 0 лежить всередині довірчого інтервалу, то інтервальна оцінка коефіцієнта a статистично незначуща.

F-статистика. Критерій Фішера.

Індекс детермінації R^2 використовується для перевірки значущості рівняння нелінійної регресії в цілому. Перевірка значущості моделі регресії проводиться за допомогою F-критерію Фішера:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum(y_i - \hat{y}_x)^2}{\sum(y_i - \bar{y})^2} = 1 - \frac{353.79}{376.9} = 0.06131 \quad (11)$$

Для оцінки статистичної значущості парної лінійної регресії проводиться за наступним алгоритмом висувається нульову гіпотезу про те, що рівняння в цілому статистично незначуще: $H_0: R^2 = 0$ на рівні значущості α та визначаємо фактичне значення F-критерію:

$$F = \frac{R^2 (n - m - 1)}{1 - R^2} \cdot m, \text{ де } m - \text{число факторів в моделі} \quad (12)$$

$$F = \frac{0.06131 (9-1-1)}{1 - 0.06131} \cdot 1 = 0.46 \text{ або за формулою:}$$

$$F = \frac{\sum(y_x - \bar{y})^2 (n - m - 1)}{\sum(y_i - \hat{y}_x)^2 m} = \frac{23.11 (9-1-1)}{353.79 \cdot 1} = 0.457, \text{ де} \quad (13)$$

$$\sum(y_x - \bar{y})^2 = 376.9 - 353.79 = 23.11, \text{ де } m = 1 \text{ для парної регресії.}$$

Табличне значення критерію зі ступенями свободи $k_1 = 1$ і $k_2 = 7$ становить $F_{\text{табл.}} = 5.59$. Оскільки фактичне значення $F < F_{\text{табл.}}$, то коефіцієнт детермінації статистично значимий (знайдена оцінка рівняння регресії статистично ненадійна). Якщо фактичне значення F-критерію менше табличного, то немає підстави відхиляти нульову гіпотезу.

Отже, в результаті розрахунків отримано наступні показники якості рівняння регресії: коефіцієнт детермінації $r^2 = 0.06131$, а середній коефіцієнт еластичності $E = -1.84$. Встановлено, що лише 6,13% варіації рентабельності малих аграрних підприємств в Україні зумовлено варіацією їх кількості.

Коефіцієнт залишкової детермінації $(1 - 0,06131) = 0,938$ вказує на те, що 94 % варіацій зумовлено дією інших факторів.

Відсутність високого впливу рівня рентабельності малих підприємств на їх кількість показує необхідність використання інших показників для дослідження. Варто враховувати, що головним елементом у виробництві сільськогосподарської продукції виступає земля. Наявність у власності малих підприємців земельних ресурсів часто стимулює продовження діяльності попри отримані результати.

31 січня 2018 р. Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад. Наявність в громад нових земельних ресурсів забезпечує збільшення місцевих бюджетів за рахунок податків за землю, орендної плати, від ведення підприємницької діяльності. Відповідно органи місцевого самоврядування при розпорядженні вільними земельними ділянками сільськогосподарського призначення особливу увагу повинні зосередити на підтримці тих соціальних груп, які недостатньо представлені серед підприємців або є вразливими на ринку праці: молодь, учасники бойових дій, жінки, люди з обмеженими можливостями, іммігранти, постраждалі від конфлікту, безробітні громадяни та інші. Адже інклюзивний розвиток підприємництва в сучасних умовах передбачає зростання кількості робочих місць, доступ різних груп населення до основних суспільних ресурсів, тобто надання можливості започаткування власну справу для всіх груп населення.

Одним із фундаментальних принципів інклюзії є взаємодія. Втілення мінімальних стандартів інклюзивного розвитку сільських громад неможливо без запровадження взаємодії та співпраці між підприємцями, державними й місцевими органами влади, соціальними партнерами, громадськими організаціями [4; с. 119]. Впровадження державно-

приватного партнерства для розвитку малого підприємництва матиме для сільських громад не лише економічний, а й соціальний, екологічний та культурно-духовний ефект. Найбільш прогресивною в даному випадку буде кооперативна форма господарювання. Непоодиноким успішним досвід залучення органами місцевого самоврядування державних, кредитних та міжнародних організацій до розвитку обслуговуючої кооперації у сільських громадах практично демонструє важливість взаємодії. Тому для стимулювання розвитку малого підприємництва, що сприятиме соціальній та територіальній згуртованості громад, потрібно вирішити широкий спектр завдань, серед яких ключовими є такі:

- створення сприятливого середовища для розвитку молодіжного підприємництва;
- активізація зусиль органів місцевого самоврядування щодо підтримки соціально вразливі верстви населення у створенні та розвитку підприємницьких структур (найперше виділення земель сільськогосподарського призначення);
- забезпечення інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів господарювання через створення агенцій регіонального розвитку та місцевого дорадництва;
- вдосконалення державної та місцевої підтримки малого підприємництва в сільських громадах, зокрема правової, інформаційної, фінансово-кредитної, інфраструктурної;
- доступність кредитних ресурсів для малих форм господарювання в рамках розвитку інклюзивного підприємництва;
- стимулювання розвитку кооперативних структур у сільських громадах, використовуючи форму державно-приватного партнерства.

Отже, інклюзивний розвиток малого підприємництва має забезпечити формування спроможних сільських територіальних громад та сприяти

підвищенню добробуту сільських жителів, зменшенню міграції населення та ефективнішому використанню природних ресурсів.

Література

1. Бойко В. В., Крупа В. Р. Механізми та інструменти управління розвитком суб'єктів малого підприємництва АПК. Агросвіт. 2019. № 20. С. 3–10. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.3.
2. Верлос Н. В. Інклюзивний розвиток бізнесу: жіноче підприємництво: аналітичне дослідження. К. : Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги, 2018. 136 с.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Ковальчук О. Д. Агробізнес як складова інклюзивного розвитку сільських територій. Інноваційна економіка. 2017. № 3–4 (68). С. 118-123.
5. Малік М.Й., Забуранна Л. В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. 2017. № 7. С. 5-14.

References

1. Bojko V. V., Krupa V. R. (2019). Mekhanizmy ta instrumenty upravlinnja rozvytkom sub'ektiv malogho pidpryjemnyctva APK [Mechanisms and instruments of small business development management in the agroindustrial complex]. Aghrosvit. №20. P. 3–10.
2. Verlos N. V. (2018). Inkljuzyvnyj rozvytok biznesu: zhinoche pidpryjemnyctvo: analitychne doslidzhennja [Inclusive Business Development: Women's Entrepreneurship: An Analytic Research]. K. : Federacija kanadsjkykh municypalitetiv / Proekt mizhnarodnoji tekhnichnoji dopomoghy. 136 p.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Kovaljchuk O. D. (2017). Aghrobiznes jak skladova inkljuzyvnogho rozvytku sil'sjkykh terytorij [Agribusiness as a part of rural inclusive growth]. *Innovacijna ekonomika*. 2017. № 3–4 (68). P. 118–123.
5. Malik M.J., Zaburanna L. V. (2017). Rozvytok sil'sjkykh terytorij v umovakh decentralizaciji vlady [Rural development in terms of decentralization the authority]. *Ekonomika APK*. № 7. P. 5-14.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф82/48585.